

BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

E. MOUTSOPOYLOS, **Pétros Brailas - Arménis**, Twayne's World Authors Series, Greece (Twas 261), Twayne Publishers, New-York 1974, σελ. 8ον, 154 σσ.

Ἡ ἐνασχόλησις τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. Μουτσοπούλου μὲ τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ Πέτρου Βράϊλα - Ἀρμένη, ἀνάγεται ἤδη εἰς τὸ ἔτος 1956, ἂν ὄχι ἀκόμη ἐνωρίτερα¹. Στὰ 1960 παρουσιάζει ὡς συμπληρωματικὴν διατριβήν, εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς Doctorat d'Etat στὴν Σορβόννη, τὴν βραϊλιανὴ αἰσθητικὴ². Ἡ ἐνασχόλησις αὐτὴ μὲ τὸ βραϊλιανὸν ἔργον ἐπήγαγε ἀπὸ ἑνα βαθύτερον προβληματισμόν: τὴν συνειδητοποίησιν τῆς ἀνάγκης νὰ ἐρευνηθῆ καὶ νὰ μελετηθῆ ἡ σχεδὸν ἐντελῶς ἀγνοημένη νεοελληνικὴ φιλοσοφικὴ παράδοσις. Ἡ συνειδητοποίησις τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὡς ἐνὸς χρέους πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν κληρονομίαν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ αἰτήματος εἰς τὰ πλαίσια τῆς νεοελληνικῆς ἐθνικῆς αὐτογνωσίας, τὸν ὠδήγησε, εἰς τὰ 1966, εἰς ἕνα ἐγχείρημα εὐρυτάτης προοπτικῆς: τὴν ἵδρυσιν ἐνὸς (*Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum*). Τὸ δράμα τοῦ μνημείου αὐτοῦ τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ ἤρχισε νὰ ὑλοποιῆται εἰς τὰ 1969 μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου τῆς σειρᾶς, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε δύο ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Π. Βράϊλα - Ἀρμένη³. Ἐξ ἄλλου ποικίλαι πλευραὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἰδιοῦ φιλοσόφου ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον μελετημάτων τὰ ὁποῖα ἐδημοσίευσεν κατὰ καιροὺς ὁ καθηγητὴς Ε. Μουτσόπουλος⁴.

Τώρα, μὲ τὸ βιβλίον διὰ τὸ ὁποῖον κάμνομεν λόγον ἐδῶ, ὁ κ. Ε. Μουτσόπουλος μᾶς δίνει μίαν συνθετικὴν ἀπεικόνισιν τοῦ στοχασμοῦ τοῦ Κερκυραίου φιλοσόφου τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ βιβλίον ἔχει ἐκδοθῆ στὴν σειρά Twayne's World Authors Series, εἰς τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ περιληφθοῦν οἱ σημαντικώτεροι νεώτεροι στοχασταὶ ὄλων τῶν ἔθνων. Σκοπὸς τῶν ἐκδόσεων τῆς σειρᾶς αὐτῆς εἶναι νὰ εἰσαγάγουν τόσο τὸν εἰ-

1) Πβλ. σ. 143 (Selected Bibliography) τοῦ κρινομένου βιβλίου, ὅπου σχετικὴ μνηεὶα περὶ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ πρώτου πλήρους καταλόγου τῶν ἔργων τοῦ Πέτρου Βράϊλα - Ἀρμένη.

2) Le problème du Beau chez Pétros Vrailas - Arménis, Publication des Annales de la Faculté des Lettres, Aix-en-Provence, Nouvelle Série No 27, 1960, Editions Ophrys.

3) Π. ΒΡΑΪΛΑ - ΑΡΜΕΝΗ, *Φιλοσοφικά Ἔργα*, τ. Α', Ἐκδοσις καὶ παρουσίασις ὑπὸ Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ καὶ ΑΙΚ. ΔΩΔΟΥ, Corpus Philosophorum Recentiorum, Θεσσαλονίκη 1967. Ὁ Β' τόμος ἐκυκλοφόρησε τὸ 1971, ὁ δὲ τόμος Δ' (ἡμίτομος Α') τὸ 1973, μὲ ἐπιμέλειαν Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ καὶ Α. ΓΑΥΚΟΦΡΥΔΟΥ - ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ.

4) α) Μία λησμονημένη ἑλληνικὴ αἰσθητικὴ. *Παρηασός*, τ. Δ', 1962, σσ. 181—186 — β) Ἡ Φιλοσοφία εἰς τὰ Ἐπτάνησα. Μία προνομιοῦχος στιγμή. *Ἐνθ' ἂν*. (Ἀφιέρωμα εἰς τὰ Ἐπτάνησα). 1964, σσ. 313—322. — γ) Δομὴ καὶ ἀναδρόμησις τοῦ χρόνου κατὰ τὸν Π. Βράϊλαν - Ἀρμένην. *Πρακτικὰ Γ' Πανιωνίου Συνεδρίου*, Ἀθῆναι, 1969, σσ. 125—132. — δ) La conception de l'histoire dans la pensée grecque du dix-neuvième siècle, Paparrigopoulos et Brailas - Arménis, *Neo-Hellenika*, Annual Publication of the Center for Neo-Hellenic Studies, Austin, Texas, U.S.A. I, 1970, σσ. 122—127. — ε) Τὰ προβλήματα διαμορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Π. Βράϊλα - Ἀρμένη *Κερκυραϊκὰ Χρονικά*, 1971, σσ. 66—76. — ζ) The Presence of being in the Philosophy of Brailas, *Diodima*, I, 1973, σσ. 197—213.

δικὸν μελετητὴν ὅσον καὶ τὸ εὐρύτερον κοινὸν τῶν ἐπαρκῶν ἀναγνωστῶν εἰς τὸ ἔργον τῶν συγγραφέων αὐτῶν κάτω ἀπὸ τὸ φῶς μιᾶς ἀναλυτικῆς καὶ κριτικῆς παρουσιάσεως τῆς σκέψεώς των.

Ἡ ὅλη συγγραφικὴ παραγωγὴ τοῦ Πέτρου Βράϊλα - Ἀρμένη μπορεῖ νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ διαδοχικὰς προσεγγίσεις τῶν ποικίλων προβληματισμῶν ποὺ ἐκπηδοῦν ἀπὸ τὰς βασικὰς συλλήψεις ποὺ συγκροτοῦν τὸν πυρῆνα τοῦ συστήματός του, καὶ οἱ ὁποῖοι συνδέονται μεταξὺ των ὀργανικῶς, ὡς μέρη ἐνὸς ἐνιαίου ὅλου. Εὐστοχα λοιπὸν καὶ ἡ μέθοδος τοῦ μελετητοῦ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀναλυτικὴ. Δὲν ἐξετάζει δηλαδὴ χωριστὰ τὸ ἔργο τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ ἀποσκοπεῖ κυρίως εἰς μίαν ἀνασυγκρότησιν τῶν βραϊλιανῶν ἀπόψεων εἰς εὐρύτερας μορφάς, μὲ τὴν ἀπομόνωσιν θεματικῶν ἐνοτήτων, τὴν σύγκρισίν των καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν οὐσιωδῶν ὁμοιοτήτων ἢ διαφορῶν των, καθὼς καὶ τὸν ἐντοπισμὸν γενικωτέρων σχέσεων ποὺ τὰς περισσοτέρας φορὰς δὲν εἶχε συνειδητοποιήσει ἐντελῶς, ἢ δὲν εἶχε δηλωθεὶς ῥητᾶ, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς. (Διαφορετικὴ εἶναι ἡ πορεία τῆς δημιουργίας ὅταν εὐρίσκεται ἐν τῷ γίγνεσθαι καὶ μάλιστα ὅταν συντελεῖται εἰς τὸ διάστημα δύο ἢ τριῶν δεκαετιῶν, καὶ διαφορετικὴ ἡ πορεία τῆς κριτικῆς θεωρήσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μελετητὴς σκύβει ἐπάνω στὸ ὠλοκληρωμένον ἔργον, ἐκ τῶν ὑστέρων).

Ἡ συνθετικὴ ἀπεικόνισις τοῦ βραϊλιανοῦ στοχασμοῦ, ποὺ γίνεται κάτω ἀπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, ἀποτελεῖ τὴν πιὸ ὠλοκληρωμένην θεώρησιν τῆς βραϊλιανῆς φιλοσοφίας ποὺ ἔχει γίνει μέχρι σήμερα. Σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀνάλυσις τῶν δομικῶν στοιχείων τοῦ βραϊλιανοῦ συστήματος, ἐνὸς πρωτοτύπου ὄντολογικοῦ συστήματος μὲ ἐκλεκτικιστικὴν χροιάν, ὅσο καὶ ἡ κριτικὴ ἐπισκόπησις τῆς θέσεώς του μέσα στὴν ὅλη φιλοσοφικὴ παράδοσι, ἐνῶ τὰ προβλήματα ποὺ ἐγείρει ἢ σχέσις του μὲ ὠρισμένα ἀπὸ τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς του θὰ πρέπη, κατὰ τὴν γνώμη μας, νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον περαιτέρω διερευνήσεως.

Ἀναλυτικώτερα τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου εἶναι διηρθρωμένον ὡς ἐξῆς : Εἰς τὸ 1ον κεφάλαιον διαγράφεται τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖον, ἐκινήθη ὁ Π. Βράϊλας - Ἀρμένης, καὶ δίδονται ὠρισμένα βιογραφικὰ καὶ ψυχογραφικὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικότητός του. Εἰς τὸ γ' μέρος τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ γίνεται μία κριτικὴ τοποθέτησις τοῦ βραϊλιανοῦ ἔργου, ὡς πνευματικοῦ δημιουργήματος γενικώτερον, καὶ ὄχι μόνον ὡς φιλοσοφικοῦ, μὲ τὴν στενοτέραν σημασίαν, μέσα στὴν ἱστορίαν τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐξετάζονται οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ὁ βραϊλιανὸς στοχασμὸς δὲν ἐπέτυχε νὰ ἀκτινοβολήσῃ εὐρύτερα, ὥστε νὰ μπορούσε νὰ μιλήσῃ κανεὶς περὶ βραϊλιανῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν νεοελληνικὴν πνευματικὴν ζωὴν. Κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ συγγραφέως, ὁ Βράϊλας μὴ ὦν οὔτε καθαρὰ παραδοσιακὸς οὔτε προοδευτικὸς, καὶ μένων μακρὰν ἀπὸ τὰς ἀκρότητας τόσο τῆς μιᾶς ὅσο καὶ τῆς ἄλλης τοποθετήσεως, δὲν προσείλκυσε τὴν προσοχὴν οὔτε ἐκείνων ποὺ ἡ σκέψις των προσηματολίζετο πρὸς μίαν οὐμανιστικὴν, ἀλλὰ ὡστόσο ἀντιφιλοσοφικὴν ἀποδοχὴν τῆς παραδόσεως, οὔτε καὶ ἐκείνων ποὺ εἶχαν προοδευτικὸν καὶ ἔντονον ἐθνικιστικὸν προσανατολισμὸν, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐχειραγωγῆσαν τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν ζωὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὸ 2ον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον μπορεῖ νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι εἶναι καὶ τὸ σημαντικώτερον τοῦ βιβλίου, ἀφορᾷ εἰς τὸ θεμελιῶδες στοιχεῖον τῆς βραϊλιανῆς φιλοσοφίας, τὴν ἐννοιαν τοῦ ὄντος. Πράγματι τὸ βραϊλιανὸν σύστημα περιστρέφεται οὐσιαστικὰ γύρω ἀπὸ ἕναν κεντρικὸν ἄξονα ποὺ τὸν ἀποτελεῖ ἡ ἐννοια τοῦ ὄντος, ἢ ὁποῖα ἐξετάζεται ἐδῶ τόσον καθ' ἑαυτήν, ὑπὸ τὸ βραϊλιανὸν πρῖσμα, ὅσον καὶ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς πλατωνικὰς, τὰς ἀριστοτελικὰς, τὰς καρτεσιανὰς καὶ τὰς καντιανὰς συνιστώσας τῆς, καθὼς καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰς πολυεδρικὰς ἐξακτινώσεις τῆς, τὰς σχέσεις τῆς δηλαδὴ πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ ὠραῖον καὶ τὸ ἀγαθόν, κατὰ τὴν βραϊλιανὴν σύλληψιν, σχέσεις αἱ

ὁποῖαι ἀντικατοπτρίζουν τὴν θεμελιώδη λειτουργικότητα τῆς ἰδέας τοῦ ὄντος μέσα στὸ ὅλον σύστημα. Εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια 3, 4, 5 καὶ 6 διερευνῶνται εἰδικώτερον αἱ ἀντίστοιχοι θεωρίαι περὶ τῆς ἀληθείας, δηλ. τῆς γνώσεως, περὶ τοῦ ὠραίου, δηλ. τῆς αἰσθητικῆς καὶ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ θεώρησις τοῦ ὁποίου περιλαμβάνει, κατὰ τὸν Βραΐλιαν, καὶ μίαν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας. Ἡ διερεύνησις τῶν σχετικῶν βραΐλιανῶν ἀπόψεων φανερώνει τόσον τὴν ἀνεσιν ὅσον καὶ τὴν διεισδυτικότητα τοῦ μελετητοῦ ἀπέναντι τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐρέυνης του, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι προηγήθη μία ἐνδελεχῆς ἐξέτασις τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων. Αἱ ἀρεταὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν τομέα τῆς συνθέσεως τοῦ ὕλικου εἶναι ἀξιοσημεῖωτοι. Εἰς τὸ τελευταῖον, ἑβδομον, κεφάλαιον τοῦ βιβλίου γίνεται μία συνολικὴ ἀξιολόγησις τοῦ βραΐλιανοῦ στοχασμοῦ μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἐκλεκτικιστικῆς σκέψεως. Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ φέρει τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον: Brailianism, the highest expression of eclecticism. Ὑστερα ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἀποτίμησιν τοῦ βραΐλιανοῦ ἔργου, εἶναι φυσικὸν νὰ λυπηῖται κανεὶς διὰ τὸ γεγονός ὅτι, ἐπειδὴ ἦτο γραμμικὸν ἑλληνικόν, δὲν μπόρεσε νὰ καταλάβῃ, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του, τὴν σωστὴν θέσιν μέσα στὴν ὅλη κίνησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐκλεκτισμοῦ ὥστε νὰ ἐκτιμηθῇ πρὸς ἕγκαιρα ἢ συμβολὴ του εἰς τὴν πνευματοκρατικὴν φιλοσοφίαν τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὸ βιβλίον συμπληρώνεται μὲ βιβλιογραφίαν, σημειώσεις διὰ κάθε κεφάλαιον, καὶ πίνακα ὀνομάτων καὶ ἐννοιῶν.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΔΩΔΟΥ

*
* *

EXEGESIS AND ARGUMENT, Studies in Greek Philosophy presented to **Gregory Vlastos**, by E. N. Lee, A. P. D. Mourelatos, R. M. Rorty, **Phronesis**, a Journal for Ancient Philosophy, Supplementary Volume I 1973, Van Gorkum & Co, Assen The Netherlands 1973, σχ. 8ον, σελ. XVIII/452.

Ὁ Γρηγόριος Βλαστός ἀπόφοιτος τῆς Ροβερτείου Σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, φιλόσοφος ὀκτῆς, δρᾷ ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν καὶ πλέον εἰς τὸν Καναδᾶν καὶ τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας κατὰ τρόπον δημιουργικὸν καὶ καρποφόρον εἰς τὸ πεδῖον τῆς φιλοσοφικῆς ἐρέυνης.

Αἱ ἐρευνᾶι του στρέφονται περὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἀρχαίων καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰς ἐκάστοτε συγχρόνους ἐκφάνσεις τοῦ πολιτισμοῦ εἰς ὅλα τὰ πεδία καὶ τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ τόπου.

Ὡς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος ὁ Γρ. Βλαστός ἐργασθεὶς ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐδημιούργησεν ἐκτεταμένον φυτώριον νέων ἐρευνητῶν εἰς ποικιλίαν φιλοσοφικῶν ἐξειδικεύσεων, ἀνεδείχθη εἰς σοφὸν διεθνοῦς φήμης καὶ ἐνεθάρρυνεν ἰσχυρῶς τὰς φιλοσοφικὰς μελέτας συμπράξας εἰς τὴν ἴδρυσιν διαφόρων φιλοσοφικῶν ὀργανώσεων.

Κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς μεθόδου του εἶναι ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ διερεύνησις τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων ἀποτελεῖ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ νὰ κατανοηθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ὀρθῶς τὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα. Καὶ ὁ τίτλος τοῦ παρόντος τιμητικοῦ τόμου, ὡς ἔχει διατυπωθῆ, οὐδὲν ἄλλο ἐκφράζει ἢ τὸ οὐσιῶδες τῆς μεθόδου του κατὰ σχῆμα ἐν διὰ δυοῖν, δηλαδὴ «Ἡ ἐξήγησις τῶν φιλοσοφικῶν κειμένων διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν συλλογισμῶν τῶν».

Ἡ συγγραφικὴ δραστηριότης τοῦ Γρ. Βλαστοῦ εἶναι πλουσία καὶ ποικιλιωτάτη, παράλληλος πρὸς τὴν μακράν του διδακτικὴν ἐργασίαν εἰς Πανεπιστημιακὰς ἑδρας